

*ĐURO VUJOVIĆ, Lovčenski NOP odred i njegovo područje
u narodnooslobodilačkoj borbi 1941–1945, Cetinje 1976, 760 str.*

Lovčenski odred dobio je najzad u dru Vujoviću svoga istoričara. Vujovićeva monografija veoma je opsežna i prava enciklopedija podataka o vojnoj i političkoj istoriji stare Crne Gore u toku narodnooslobodilačke borbe i njenoj osnovnoj vojnoj formaciji. Akribičan, savestan kao istraživač i odgovoran kao pisac, Vujović je svoju disertaciju predao sudu javnosti, stručne i društvene, tek nakon dopune novim istraživanjima, naknadnim uvidom u najnovije italijanske i nemačke izvore, posle brojnih konsultacija sa živim učesnicima, nosiocima akcija u danima borbe. Vojna strana događaja više je nego iscrpljena. Čak bi se piscu moglo primetiti da je u ime potpunosti i ne zaobilazeći nijedan detalj donekle postavio pitanje smisla istorije kao nauke navođenjem bezbrojnih pojedinosti. Odavno je usvojeno da istorijski podaci imaju naučnu funkciju tek kada otkrivaju suštinu događaja i ratne drame uopšte. To pre ako je bio u pitanju ne samo narodnooslobodilački već i revolucionarni rat istovremeno. Reč je o narodnooslobodilačkoj borbi kao revolucionarnoj strategiji jugoslovenskih komunista. Vojno-politički kompleks u njegovom delu bio bi još bogatiji i suptilnije iznijansirano da je istoričar Vujović više pratio i analizirao političko-psihološke pojave, život prošlog u savremenosti, dublje ispitivao tradicionalno ponašanje i odjeke raspadanja starih socijalnih struktura na crnogorskom tlu.

Vujović je izdvojio Lovčenski odred, kao »okosnicu« zbiljanja na području stare Crne Gore, tako da se ova jedinica identifikuje sa narodnooslobodilačkom borbom u datom teritorijalnom okviru. Nadležnost Štaba odreda podudarala se sa kompetencijama Okružnog komiteta KPJ. Stavljajući u centar posmatranja vojnu jedinicu, pisac je morao da naginje opisu vojne strane događaja. Okružni komitet KPJ Cetinje obrazovao je Štab Lovčenske brigade 10. oktobra 1941, a potkraj istog meseca brigada bila preimenovana u Lovčenski odred. Lovčenski bataljon izgubio je u plevalskoj bici 72 borca i imao 62 ranjenika. Bataljon je u sudaru sa »Pusterijom« bio desetkovan. Prateći slavni put Lovćenaca, Vujović ukazuje na to da je 95 boraca ušlo u sastav 1. bataljona Prve proleterske brigade (Lovčenski); 450 boraca Lovčenskog odreda ušlo je u sastav Četvrtne crnogorske proleterske brigade; Lovčenski odred je boricima snabdevao i ostale brigade NOV: Petu crnogorsku, Sedmu, Osmu i Desetu crnogorsku, Prvu Bokešku; Lovčenski odred i njegovo područje dali su 53 narodna heroja.

Držeći se uglavnom hronološkog pristupa, Vujović je obradio pripreme za ustanak, julski ustanički talas, ofanzivu Italijana sa snagama iz Albanije; dalje je posmatrao razvoj narodnooslobodilačkog pokreta od avgusta 1941. do napada na Plevlja; sledi obrada događaja od kraja 1941. do marta 1942, i to sa stanovišta razvoja mreže narodnooslobodilačkog pokreta; zatim piše o izbijanju građanskog rata i gubitku slobodne teritorije, periodu ilegale do italijanske kapitulacije, te o završnoj fazi rata kada dolazi do oslobođenja ovih krajeva. To je, kao što se vidi, po sistemu izlaganja, periodizacija narodnooslobodilačke borbe u Crnoj Gori i istorija stare Crne Gore od 1941. do 1945. prikazana u istoriji Lovčenskog odreda.

Vujović je istoričar sa razvijenim smislom za mikro-rekonstrukciju događaja i analizu pojava. Čak i kada se neki istoričari ne slažu sa Vujovićem u analizi izvesnih složenih fenomena narodnooslobodilačke borbe u Crnoj Gori ne mogu da mu ne priznaju težnju da slobodno i bez straha od bilo kakvih tabua iznese svoj sud.

Područje na kome je delovao Lovčenski odred je teritorijalno i demografski gledano malo, ali je strateški bilo više nego važno za okupatore (saobraćajnice, zaleđe jadranske obale); to tlo je nekadašnji centar crnogorske državnosti; u Crnoj Gori su se odmeravale dve snažne kontrarevolucionarne struje: crnogorski separatisti i velikosrpski orijentisani četnici. Vujović je na taj način posmatrao revolucionarne i kontrarevolucionarne snage u jedinstvu vojno-političkog dejstva. Za nas je od posebnog naučnog interesa Vujovićevo zaista duboko pronicanje u ove obe struje kontrarevolucionarnog tabora i argumentovano praćenje njihovog ponašanja (približavanje, jedinstvo, razlaz, ponovno grupisanje) u zavisnosti od istorijskih prilika i politike okupatora. Uvereni smo da niko do sada kao Vujović nije tako obrazloženo i u fazama obradio pojavu ovih grupacija, njihove odbojnosti i netrpeljivosti, jedinstveni patronat okupatora, koji čas daje prednost jednim čas drugima u zavisnosti od svoje politike, procene o snazi pojedinih struja i njihovom utilitarnom značaju za italijanskog odnosno nemačkog porobljivača.

Na lovčenskom području zbile su se bitke koje su pronele širom Jugoslavije slavu crnogorskih partizana: osvajanje Vir-Pazara, uništenje fašističkog bataljona na Košćelima i Brajićima, bitka na Sozini. A zatim tragični juriš na Plevlja i italijanske alpince i štab pomenute divizije »Pusteria«, koji je očekivao napad. Vujović je vrlo podrobno i objektivno objasnio sporna pitanja oko ove operacije i ideju koja joj je prethodila o nameravanom odlasku crnogorskih partizana u zapadnu Srbiju, što je donekle modifikovao Ivan Milutinović, računajući da ovoj maršruti prethodi zauzeće Plevlja i čišćenje Sandžaka od Italijana. Februara 1942. Lovčenski udarni bataljon upućen je na front prema Kolašinu, protiv četnika. Sredinom marta 1942. Lovčenski odred (komandant Peko Dapčević i politički komesar Veljko Mićunović) brojio je više od 3500 boraca. Pisac ističe da je u Lovčenskom bataljonu na Pevljima bilo 100 članova Komunističke partije Jugoslavije, što predstavlja kadrovsku snagu kojom bi bile zadovoljne, kako kaže Vujović, čitave pokrajine.

No i ovoj vrednoj i enciklopedijskoj knjizi podataka o narodnooslobodilačkoj borbi u staroj Crnoj Gori mogu se staviti izvesne primedbe. Nesumnjivo je da su na vojnom planu rekonstruisane sve jedinice, partijske organizacije (organizaciono i po ličnom sastavu), borbe, zasede, bombardovanja, pljačke, diverzije, represalije, internacije Crnogoraca, teror okupatora i gubilišta, razmene zarobljenika, broj poginulih i ranjenih boraca, zarobljenih neprijatelja. Vidimo kako je »četnička ekspanzija« uticala da se otkazuje boravak »drugoplemenicima« i traži povratak »zalutale braće«. No, u proleće partizanske snage, pod pritiskom organizovane sprege kontrarevolucije i italijanskog okupatora, napuštaju Crnu Goru. Pisac to objašnjava višestrukim uzrocima: razočaranje u »Rusiju«, očigledno saznanje da Velika Britanija podržava četnike Mihailovića, povlačenje glavnine partizanskih snaga na čelu s Titom iz zapadne Srbije, poraz na Pevljima, zima 1941—1942. »bogata snegom«, pojave »levih skretanja«, »glad i zlovolja«, koji su ovladavali ljudima (»epidemija gladi«), sa »ubitačnom psihologijom stalne defanzive«. Mislimo da će istoričari još dugo ispitivati ovu

pojavu jer je partizanska Crna Gora izgubljena preko noći. Mislimo da nije do kraja objašnjeno zašto je baš ova crnogorska sredina, zasićena partijskim kadrovima, u poređenju s drugim krajevima i zemljama Jugoslavije nosila neko vreme sektaštvo. Naši istoričari teže ulaze u suptilna psihološka i politička istraživanja svesti patrijarhalne sredine. Koliko su, na primer, u svesti separatista bile zapretane zablude, poreklom iz 1918? Dr Vujović navodi da je u separatističkim redovima poraz crnogorskih partizana na Plevljima bio popraćen ocenom da je »opet Srbija prevarila«.

Vujović je decidan da je u vreme sukoba četnika i narodnooslobodilačkog pokreta u Crnoj Gori bio u toku građanski rat. No njegovo kasnije izlaganje i analiza pokazuju da su u tom »mutnom proljeću« četnici postali kolaboracionisti, poistovetili se sa okupatorom i njegovom politikom, čime nestaje dimenzija građanskog rata. CK KPJ ističe na prvom mestu borbu protiv okupatora.

U kompleksu koji se tiče predustaničke situacije, i u toku rasplamtelih borbi, van kojih je ostao malo koji Crnogorac, Vujović istupa s gledištem da su Partiji uoči ustanka pogodovali građanski prvaci, svojom zbnjenošću i inertnošću, a na drugoj strani rat SSSR-a koji je crnogorski čovek doživljavao »kao konkretnog vojnog saveznika«. Komunisti nisu, kao organizatori ustanka, očekivali da se gerilske akcije pretvore u opštenarodni ustanak, ne snalazeći se u njegovom spontanom osvajanju. Prisutna je i vera u vojnu snagu SSSR-a i uverenje da će se sve revolucionarne snage i patrioti Evrope dići protiv fašizma nakon ulaska SSSR-a u rat (60 — 1). Posle krize ustanka javiče se ideja »drugog ustanka«, koji bi zbrisao okupatore. Borba se 1941. nije shvatala kao duži proces, jer se mislilo da će se ona rešiti jednim naletom (13 juli, Plevlja), da će ustanak ići stalnom uzlaznom linijom. Formiranje bataljona u sastavu Crnogorskog NOP odreda na Plevljima dr Vujović uzima za začetak proleterskih jedinica, mobilnih i ofanzivnih, što je novi kvalitet u odnosu na »stiješnjene« teritorijalne jedinice. Vujović mnogobrojnim činjenicama utvrđuje da su četnici nametali građanski rat, koristeći svaki partizanski promašaj, da su imali prilično pristalica među činovnicima i oficirima koji su se borili za obnovu Kraljevine Jugoslavije, da se Italijani orijentišu na velikosrpski opredeljene četnike u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta, odnosno »crnogorskog komunizma«, kako su ga obostrano zvali i četnici i njihovi gospodari. Na ovom pitanju dr Vujović je imao šansu da dublje zaore u ove italijansko-četničke odnose sa stanovišta njihove sadašnjosti i koristi koju su Italijani iz kolaboracije crpli, ali i sa stanovišta budućnosti, odnosa prema Srbiji, prodoru na donje tokove Save i Dunava, protivteže ustašama. Nemačko-ustaško nezadovoljstvo italijanskom politikom prema četnicima neprekidno je prisutno.

Vujović odlično poznaje separatistički pokret, koji je u njegovoj monografiji našao zavidno mesto po prostoru i analizi. Ipak bismo nešto primetili u vezi s fenomenom tzv. zelenaštva. Zašto među nekadašnjim »zelenašima« ili »zelembaćima«, kako ih u trenutku četničke nadmoći naziva general Blažo Đukanović, komandant nacionalističkih (četničkih) snaga, ima različitih struja? Više smo očekivali od takvog znalca ove problematike, kakav je dr Vujović, da nam kaže o raznim strujama među separatistima: Sekuli Drljeviću, dru Novici Radoviću i Krstu Popoviću, Petru Plamencu i drugima. Zašto je P. Plamenac napustio Macolinijev Savetodavni odbor ili Konsultu? Dr Vujović nije spomenuo epizodu, istina, s Jovanom Plamencem, bivšim crnogorskim regentom, i Aleksandrovim

poslanikom, koji je nastradao na području Lovćenskog odreda u proleće 1944. Reč je o njegovoj misiji i sudbini. Tim povodom istakli bismo da je nedovoljno rečeno i o Nojbaheerovoj akciji usmerenoj na stvaranje federacije između Srbije, Sandžaka i Crne Gore, ideji koja se prvi put pominje u istoriji ova dva naroda (federacija), mada je njena antikomunistička suština bila nedvosmislena. Put J. Plamenca, koji je napustio Cetinje 1941. i prešao u Beograd, zatim natrag u Crnu Goru, u proleće 1944, vezan je za Nojbaheerove i Nedićeve poteze da se ujedinjenjem kvislinga stvori bedem odbrane od NOVJ. Knjiga bi još više dobila na vrednosti da su još bliže određene one »osjetne brazde« između grupa Narodne uprave Ljuba Vuksanovića.

Vujovićeva monografija sa zaključkom ima 606 stranica, a ostali tekst otpada na registre, rezime, spiskove žrtava Lovćenskog odreda. Ta knjiga je svakako jedinstveno i sveobuhvatno delo o staroj Crnoj Gori u narodnooslobodilačkoj borbi. Analitičar Vujović hteo je da iscrpi temu na relativno malom području, čime je delo zasićeno elementima hronike, preciznim rekonstrukcijama, organizacionim i personalnim, vojnim akcijama i političkim savetovanjima. No mnogo je važnije da je u tom poštenom naučnom naporu ostalo sve zabeleženo, oteto zaboravu vremena, naslagano hronološkim redom. U savremenoj historiografiji Vujovićeva knjiga ostaće za Crnu Goru u prošlom ratu riznica činjenica o narodu stare Crne Gore u poletu borbe, izdaji, pojavi dva zakrvljena fronta, perfidnoj politici okupatora, ustaničkim trijumfima i žrtvama, o jednom slavnom odredu.

Branko Petranović